

O'ZBEK TILINING PAYDO BO'LISHI VA RIVOJLANISHI TARIXI

Dusanova Tozagul Pardabayevna

Toshkent, O'zbekiston

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8419970>

Annotatsiya: O'zbek tilining paydo bo'lishi va rivojlanishi tarixi uning ona tilida so'zlashuvchilarning tarixi bilan chambarchas bog'liqdir. O'zbek xalqi kabi bir millatning paydo bo'lishi turkiy va eron tillarini birlashtiruvchi bir qator etnik guruhlarning birlashishi bilan bog'liq edi. Buni orasida katta farq bo'lgan o'zbek lahjasidagi dialektlarning ko'pligidan bilish mumkin.

Kalit so'zlar: O'zbek tili, xalq, tarix, millat, davr, yozuv.

O'zbek tilining rivojlanish tarixini uch bosqichga bo'lish mumkin: qadimgi turkiy, qadimgi o'zbek va zamonaviy o'zbek tili davrlari.

Qadimgi turkiy til

Ushbu bosqich V-XI asrlarga tegishli. Turklar Sirdaryo, Amudaryo va Zarafshon qirg'oqlari bo'ylab hind-eron qabilalari aholisini asta-sekin chiqarib yuborishgan. Aloqa vositasi qadimgi turkiy til bo'lib, uning asosida keyinchalik ko'plab Osiyo tillari paydo bo'lgan. Bugungi kunda qadimgi turkiy yozuvning faqat o'sha davrga tegishli madaniy yodgorliklarda tasvirlangan qismlari mavjud.

Qadimgi o'zbek tili

Ikkinchi bosqich XI-XIX asrlarga to'g'ri keladi. Shu vaqt ichida o'zbek tili ko'plab qo'shni tillar ta'sirida rivojlandi. Tilning shakllanishiga birlashgan va rivojlangan adabiy tilni yaratgan shoir Alisher Navoiy ulkan hissa qo'shdi. Bu shaklda u 19-asrning oxirigacha o'zgarishsiz ishlatilgan.

Hozirgi o'zbek tili

XX asrda zamonaviy o'zbek tilining shakllanishi boshlandi. Butun O'zbekiston aholisi tomonidan tan olingan Farg'ona lahjasi uning asosini tashkil etdi. Aholining aksariyati sartiya tili deb biladigan ushbu lahjada gapirishgan va uning karnaylari sartlar deb nomlangan. Etnik sartlar o'zbek xalqiga tegishli emas edi, ammo o'tgan asrning 20-yillarida "sart" so'zidan voz kechildi va mamlakat aholisi o'zbeklar deb nomlana boshladi. Adabiy til normalari yanada demokratiklashdi, bu esa uni ancha soddalashtirdi.

O'zbek yozuvi

Butun rivojlanish tarixi davomida o'zbek tilida uch xil yozuv mavjud edi. O'tgan asrning 20-yillari oxirigacha o'zbeklarning etnik guruhi arab alifbosiga asoslangan edi. Sovet hokimiyati paydo bo'lishi bilan yozuv bir qator islohotlarga duch keldi. So'ng 1938 yilgacha Lotin alifbosi ishlatilgan, keyin esa kiril alifbosiga o'tilgan. O'zbekiston Respublikasi mustaqil davlatga aylangandan so'ng 1993 yilda yana lotin alifbosi qaytarildi.

Bugungi kunda o'zbek yozuvida arab harflari, lotin va kirill harflari parallel ravishda qo'llanilmoqda. Katta avlod kirill grafikasini afzal ko'radi, chet elda yashaydigan o'zbeklar esa arab harflariga o'rganishgan. Maktablarda o'qivchilar lotin tilida o'qishadi, shuning uchun o'quvchilar va o'quvchilarga Sovet davrida nashr etilgan kitoblarni o'qish juda qiyin.

O'zbek tili fors tilidan olingan so'zlarga boy. XX asrda lug'at rus tilidagi so'zlar bilan sezilarli darajada boyitildi va bugungi kunda u ingliz tilidagi so'zlar bilan jadal ravishda to'ldirilmoqda. Davlat dasturiga muvofiq, o'zbek tilini boshqa tillardan olingan so'zlardan tozalash boshlangan.

Bularning barchasi, shubhasiz, o'zbek tilini va tarjimalarini o'rganishda ba'zi bir qiyinchiliklarga olib keladi, ammo uni o'ziga xos va yanada qiziqarli qiladi.

References:

1. www.polito.uz
2. www.namdu.uz

